

לקחת את בני, למה דווקא אותו! למה?
איוה מין עולם זה? איוה מין אלוהים
אתה? למה אומרים שאתה אלוהים רב?
חסד?

זה היה מועזע. נשים אחרות תוספו על
החזה. אחרות שרטו את האדמה. אני
יכולתי רק לאמץ אלי את התמונה של
ליאור ולשתוק. חשבתי לי: אילו הזעקה
הזאת, של כל האלפים האלה, היתה
הופכת לזעקה נגד המילחמה!

גוגן פתח בנאום פאתטי, עם הפסקות
מלאות בין מילה למילה, והדברים שלו
רדפו אחרי בהמשך כל מהדורות החדשות
של אותו יום, עד סוף. זה רדף אותי
כמו רוח-רפאים. אי-אפשר היה להזדהות
עם דבריו. אני חושבת שהיו שם כעשרת
אלפים איש, לבושי-שחורים, שהתרכזו על
חלקת קברים קטנטנות, עם רווחים צפופים
בין כיברה לכיברה, בעוד רחבה גדולה
מרווחת לנואמים ומטתי-איש. איוה מין
ייעול נורא. שלא הותר מקום לאבלים
להתאבל.

ניסיתי להתעלם מכל מה שהתרחש מס'
ביבי. כשם שהחטיבה של ליאור היתה
דוממת. כל מי שקשור בה — שתק.

וזה מזכיר לי סרט רוסי ישן, מבשרי-
הגורל, מתקופת מילחמת-העולם השנייה.
הרכבת עם השכויים והפצועים מגיעה
לתחנה, ושם יש הרבה אנשים, המחכים
ומצפים לקרוביהם. והם יורדים מהרכבת,
מי סיסח ומי גידם, והם מתקדמים לעבר
האנשים בתחנה. לאחר איתור הקרובים
נשארת קבוצת אנשים בפנית התחנה, ש'
אליהם לא ניגש אף אחד. ונערה עם זר'
פרחים גדול, שלא היה לה למי לצפות,
ניגשה לעומדים בפניה, וחילקה להם את
צרור הפרחים.

„אינני שונאת!“

מ ידדתנו הורגלנו לקרוא ספרים
שאוּלי היום נראים נאיביים מאוד —
עלובי החיים, הנגן העיוור, סיפורי אלפיו
דודה, גורקי. אם זה מה שקבע את ה'
מתכונת הנפשית שלנו, או דברים אחרים
— אינני מומחית לדבר. אבל יש להניח
שזה יצר מתכונת נפשית רחוקה מאלימות.
אפילו שנאלצנו לעסוק באלימות.

כיום שרים את שיריו של יורם טהר-
לב, קוראים את עיליות עזית של מוסה
גור, ובהכרח — לפי הרגשתי — זה
מחולל בילדים האלה החושות והגובות
שונות ממה שהיו לנו.

ליאור קיבל את מה שקיבלו שאר בני
דורו. אבל מוס'מה — ואפשר היה ל'
הבחין בזה בהודמנויות שונות — לא נתפס
לשינאה ולאיבה לערבים. יום אחד, כש'
חזרו מסיר בשטחים, סיפר לי שאחד
מחבריו התבטא: „הסתכלו על חלאת-האדם
הזאת, חבל שלא חילו את כולם“. ולמרות
שהיה כמעט יחידי בדעתו, אמר שאסור
לדבר כך, שהעובדה שהם הכבושים ואנחנו
הכובשים אינה נותנת לנו זכות לדבר כך,
שהוא מכבד אותם כמו שהם. התפתח
ויכוח, והוא עמד במתח קשה, מפני שהיה
כימעט יחידי בדעתו. זה נגד את הטבע
שלו, מפני שהיה טאקטי וביכר תמיד
לזוותר על הבעת דעתו, כדי ליצור מעגל
של שקט והרמוניה עם האנשים שהיה
אחראי להם, והאנשים שהיה נתון לפיקודם.

תמיד צרב אותי מראה הבתים הערביים
הנטושים, וכל כמה שהרסו אותם עלו
שיחיהצבר הערביים וגילו את האמת.

תמיד התפתחו ויכוחים ביני ובין ליאור
בעניינים פוליטיים, שלמעשה אינני מבינה
בהם. אבל מבחינת ההרגשה, אפילו עכשיו,
אם כי זה קשה משאול, אני גאה להודות —
ואמרת את זה מהיום הראשון ששמעתי
על נפילתו של בני: אינני שונאת את
המצרי שהרג את בני, ואני כואבת את
כאבן של האמהות המצריות, ככאבי.

תנו לנו לבכות

בגלוי!

ל א מרפה ממני המחשבה שאפשר
ל: למנוע את הקורבן הזה, כמו

עכשיו אנחנו כמו גנבים במחתרת. אחד
יודע על אסונו של האחר בסוד. מפה
לאוזן. אנחנו מקבלים מאות מיכתבים מ'
ידידים, שמסתבר כי בדרך מיקרה נודע
להם הדבר. ה„סודיות“ הזאת, שאינה מאפי'
שרת אפילו להתאבל בצווחא. הייבת להי'
פסק!

המסך מוכרח להיעלם. צריכים לאפשר
לנו לבכות בגלוי על הבנים שלנו.

ככל שהימים עוברים הפצע נפתח ו'
קורע! בהתחלה יש הלם ומשחקים ב'
הצלחה את תפקיד הגיבורה. אך כשמתחיל'
ליים לעכל, זה לוחך אותך כמו אש קטנה
שמחטלת לאט לאט.

ההורים והמקורבים שבורים. אין לנו
מה לומר. זהו רק מבט של עין, ופצע
שוחתרים. זו נגיעה בחפץ שלו, שמיעת
שיר שאהב, או פגישה באקראי עם חיילים
במדים, שנשארו בחיים. אני נקרעת כשאני
שומעת אותם.

לא מגיע לליאור להיות גיבור. אילו
היה יודע שיכתבו עליו, זה היה אוכל
אותו. אבל חייבים לדעת שהיתה חטיבה
כזו.

ההורים אינם מסוגלים לדבר. השילטון
מכונן את הדממה הזו, ועוזר להשתק את
כולם. בצמרת השילטון שלנו היתה מילחמה
ללא הרגים. אבל אי-אפשר להסתיר זאת
לאורך זמן.

שכתבה אם שכולה אחרת, תיקווה שריג'
מבית-השיטה. במכתב שפורסם בכל ה'
עיתונים. ההרגשה שהדבר היה ניתן להי'
מנע. ולכן אני לא רוצה לשמוע שום
דברי-ניחומים, ושום דברי תהילה, מגולדה
ודיין. הכול כליכך מאוס. כמי שאוהב
מוסיקה — שנאתי אותה. החל מהשיר
הקל ועד ליצירה קונצרטנטית. לגבי ה'
מוסיקה פשטה את הרגל. כשאני שומעת
את דיין אני סוגרת בועם את הרדיו. זהו
דרדר בעטיפה של מוך.

נתקלתי בשיר של יהודה אטלס אחרי
המילחמה, והזדהיתי עם כל משפט שבו.
קיוויתי שמי שיקרא את השיר, ישמע את
דברי האנשים שאינם יכולים לדבר. גם
המתים וגם החיים.

לפי בקשת אמו של ליאור, מובא כאן שירו של יהודה

אטלס, כפי שכתב אותו, ללא השמטות:

אחרי המילחמה

אם תעיוז, אחרי המילחמה הזאת, להוציא אלבומי-ניצחון;
אם תכתבו ברפורטאז'ות: „מושיקו (או מיקי, או אורי) לא היסס“
למרות שזה נכון;

אם תעוטו כצרעות על האלמונות ועל היתומים
ותכתבו שאביטל שואל את אמה: „איפה זה אבא מסתתר
כל הימים?“;

אם תהפכו את הדם ואת הדמעות דיו לעטיכם;
את תפתחו ב„השחר הפציע“ את כל כתבותיכם;
אם תרוצו בין הפצועים לסחוט מהם „סיפורים“;

אם תשתמשו יותר מפעם בשנה במושג „מילחמת יום הדין“;
אם תנפחו חזה ותטפחו לעצמכם על הכתף;
אם תקראו למילחמה הזאת „מפוארת“ ותשכחו כמה זה כואב;

אם תעיוזו לגבב על המילחמה תמלילים ולחנים;
אם תכניסו את המעוזים שנפלו למיצעד הפיזמונים;
אם תשירו „חזרנו לאכול שסק בבוסתניך דמשק“;

ובכלל, אם מכל המילחמה הזאת תעשו עסק;
אם תמשיכו אותה במילחמות של ניצים ויונים;
אם לא תניחו את החומר רק למצביאים ולהיסטוריונים;

אם תפרטו את הדמים הגדולים לפרוטות של פרקמטיה;
אם לא תחסכו מהפצועים והשכולים את ביזיונות הביורוקרטיה;
אם יעז מישהו לסחוב לכיסו אפילו אגורה אחת

ממילוה המילחמה, מתרומות האזרחים, מקופת-החיסכון
שהקריבה הבת;
אם לא תניחו לה, למילחמה, לרבוץ גדולה וכבדה וכואבת,

בדממה,
כאנדרטה של עצמה;
אם על פסטיבאל הצביעות-השוויץ והביזנס לא תוכלו לוותר —
כי אז תצא אש ואכלה את שעתכם הקשה ביותר.

לחברה, כי הן כבר עומדות כמו תורן.
„אחרי-כך נשאלו שאלות כמו מה נשמע אצלכם, איך
מצב העניינים. המשיך הקצין הראשון: אתמול גמרנו להם
דיוויזיה שלמה.

כל אותו זמן עמדתי מן הצד והאזנתי. ניגשתי אל
הקצין ושאלתי: מה, באמת גמרתם להם דיוויזיה? ענה
הקצין בשקט: כן, גמרנו להם דיוויזיה, ועכשיו אני הולך
להתקלח. להתראות!

„אחרי שהלכו, צאו שוב בראשי תמונותיהם של אל-
בומי הניצחון. עדיין לא ידעתי באותם ימים מה בדיוק
התרחש במילחמה, ושזו תהיה מכה כה קשה עבורנו,
כעם. חשבתי על האלבומים.

„עכשיו, כשזכרתי את רעיון האלבומים, החל הדבר
להציק לי. כך נולדו שורות אלו.“
לקראת סוף המילחמה הוקרא השיר לפני קבוצת
חיילים ברמה. אחד החיילים קרא בהתרגשות: „אני רוצה
שזו תהיה צוואתי...“